

Деформації правосвідомості

Оверченко А.І., старший викладач кафедри психології та педагогіки ННПІ НАВС, кандидат психологічних наук

Правосвідомість є найважливішою умовою формування правової держави України, яка знаходиться на шляху євроінтеграції. У функціонуванні правової свідомості важливу роль виконують різні її прояви, під якими розуміються певні налаштованість і спрямованість людини під впливом домінуючих ідей і поглядів, уявлень і почуттів. Деформація правової свідомості – це один з її проявів, що може призводити до правопорушень. Це такий прояв правосвідомості, при якому в людини формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, почуття і настрої, переживання і емоції, які викривлено (деформовано) відображають юридичну дійсність. Виділяють наступні види деформацій правосвідомості: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий негативізм, правовий ідеалізм (фетишизм), правовий дилетантизм, правову демагогію, «переродження» правосвідомості. Вони, перш за все, стосуються деформації індивідуальної правосвідомості, що не виключає їх виникнення на груповому і суспільному рівнях.

Правовий інфантилізм є найм'якшим різновидом деформації правосвідомості. Він виникає або на основі повної відсутності знань про будь-який елемент правової дійсності (тоді можна говорити про «первинну» прогалину у правовій свідомості), або на основі забуття таких знань («вторинна» прогалина). Правовий інфантилізм представляє собою несформованість правової свідомості, яка обумовлена недостатністю правових знань, відсутністю чітко визначених правових установок. Образ права в індивідуальній правосвідомості постає у вигляді аморфного утворення з неясними рисами та призначенням (О.О. Малиновський).

Правовий нігілізм проявляється у загальному негативно-зневажливому, недовірливому або байдужому ставленні до правової дійсності, зокрема до права, закону, законності, держави, їх символів або навіть у повному запереченні їх соціальної цінності. Правовий нігілізм може включати в себе наявність установок на досягнення соціально значимих результатів неправовими засобами чи мінімальне їх використання у практичній діяльності.

Правовий негативізм проявляється у тому, що людина заперечує цінність права як універсального соціонормативного регулятора суспільних відносин. Людина вважає, що в більшості випадків без правового регулювання цілком можна обійтися, оскільки інші соціальні регулятори (моральні норми, звичаї, традиції, релігійні норми тощо) являються більш ефективними. Правовий негативізм характеризується прагненням людини до ігнорування права, але установка на здійснення правопорушень при цьому виді деформації у суб'єкта відсутня. Людина намагається налагодити суспільні стосунки без правового регулювання і вирішити проблеми без

звернення до компетентних державних органів.

Правовий ідеалізм (фетишизм) – це такий стан правосвідомості, при якому її носій, у зв'язку з різними обставинами, неадекватний реальності в тому сенсі, що абсолютизує, переоцінює роль і значення права та його інструментаріїв в організації суспільного життя і регулюванні суспільних стосунків. Але життя спростовує тезу про те, що тільки за допомогою законів можна кардинально змінити ситуацію у суспільстві, особливо, коли належним чином не спрацьовує механізм законодавчої, виконавчої та судової влади. Важливо, насамперед, мати належні політичні, економічні та організаційні умови, високу правову культуру населення, якісну конституцію і закони. Оскільки, право не може бути вище, ніж економічний лад і обумовлений ним культурний розвиток суспільства.

Правовий дилетантизм означає вільне поводження з законом або оцінювання юридичної ситуації (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.), що, в цілому, зумовлено легковажним ставленням до права. Особливої небезпеки цей різновид деформації правосвідомості може набути в разі тиражування таких підходів через засоби масової інформації (наприклад, усупереч дії презумпції невинуватості, визнання особи винною у вчиненні злочину до судового рішення).

Правова демагогія передбачає формування у людини однобічного уявлення про правову дійсність. Небезпечність правової демагогії полягає в тому, що особа, яка на неї орієнтується, припускає наявність певної цінності права, усвідомлює існування довіри до нього з боку інших людей і саме тому використовує його для досягнення власних корисливих інтересів, прикриваючи свої наміри розмовами про суспільне благо.

Феномен «переродження» правосвідомості є найнебезпечнішим проявом деформації правової свідомості, під яким розуміють випадки усвідомленого заперечення людиною законів, що супроводжуються наявністю у особи злочинного наміру, корисливих мотивів. Під «переродженням» правосвідомості розуміється такий вид її деформації, що виявляється в усвідомленому ігноруванні та запереченні закону і супроводжується наявністю у її носіїв наміру на здійснення правопорушень. Правосвідомість, що перероджується, виявляється у вигляді навмисного порушення законів та інших нормативно-правових актів, що супроводжуються здійсненням злочинів та інших правопорушень.

Відмічається, що кожен з видів деформації правосвідомості має свої специфічні детермінанти, але є і загальні для всіх, до яких відносяться: економічні чинники (спад виробництва, зниження обсягу промислової і сільськогосподарської продукції); соціальні процеси (різке розшарування українського суспільства, значна доля тих, хто мешкає за межею бідності); політичні явища (боротьба за владу в центрі та в регіонах, нестабільність політичних інститутів); правові чинники (еволюція української правової системи); чинники суспільного і духовного життя (відсталий світогляд, уявні цінності).